ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

كۈچ ـ قۇۋۋەت بىلىمدىندۇر، سائادەت ئىلىمدىندۇر.
Güç - Kuvvet Bilimdendir, Saadet İlimdendir.

ئۇيغۇر ئاكادېمىيسى

مەۋلانە جالالدىن رۇمىنىڭ ھاياتى ۋە ئەسەرلىرى

يوللىغۇچى: ئاكادېمىيە يوللانغان ۋاقتى: 2016- يىل 12- ئىيۇل ئورنى: ئومۇمى، داڭلىق كىشىلەر

ULY gha aylandurup körüsh USY gha aylandurup körüsh UEY gha aylandurup körüsh

ھەببۇللا ئابلىمىت (گېرمانىيە)

ئۇيغۇر تۈرك ئىسلام مەدەنىيەت تارىخىنىڭ ئەڭ بۈيۈك سىمالىرىدىن بىرى بولغان جالالىدىن رۇمى بولسا مەۋلانە ئۇنۋانى بىلەن ئاتالغان بىر ئۇلۇغ ئالىم، ياخشى بىر يىلاسوپ، تالانتلىق شائىر ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتىمىزنىڭ سۆلتانىدۇر.

جالالىدىن رۇمى 1207-يىلى 9-ئاينىڭ 30-كۈنى ئافغانىستاننىڭ بۈگۈنكى مەزارى-شەرىفتىن 20 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى بەلخ دېگەن شەھەردە دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمى جالالىدىن مۇھاممەد بولۇپ، «رۇمى» كونياغا كەلگەندىن كېيىنكى قوشۇلغان ئىسمى ئىدى. «مەۋلانە» بولسا ئۇنى ئۇستاز سۈپەتىدە ھۆرمەتلەپ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار بايلىقى

ئاتىغان ئۇنۇڭنى ئىدى.

جالالىدىن رۇمىنىڭ دادىسى خارەزىم شاھلار خانىدانلىقىدىكى مەشھۇر ئالىملاردىن بولۇپ، «بىلگىلەرنىڭ سۇلتانى» دېگەن ئۇنۋانغا مۇيەسسەر بولغان، باھائەددىن ۋەلەد دېگەن كىشى. ئاننىسى بولسا بەلخنىڭ ئەمىر رۇھنەددىن دېگەن كىشىنىڭ قىزى مۇمىنە خانىم.

باھائەددىن ۋەلەد گەرچە بىر ئەمىرنىڭ قىزى بىلەن ئۆيلەن گەن بولسىمۇ ئەمما شۇ زاماننىڭ ئوردا ئەمەلدارلىرى بىلەن مۇناسىۋىتى ياخشى ئەمەس ئىدى. باھائەددىن ۋەلەد مۇقەددەس دىنىمىز بولغان ئىسلامنى ھەقىقى ماھىيىتى بىلەن خەلق ئىچىگە يېيىشقا، پاك نىيەتلىك، ھەققانىيەتچى ئىسلام مۇردلىرىنى يېتىشتۇرۇپ چىقىشقا تىرىشقان بىلىملىك كىشى ئىدى. ئەمما بۇ ئەخۋال بەزى خاندان مەنسەپدارلىرىنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىغان، چۈنكى ئۇلارنىڭ قارا نىيىتى ئىسلامنى ئۆز مەمپەئەتلىرىگە ئۇيغۇنلاشتۇرۇش ئىدى. يەنە بىر جەھەتتىن شۇ چاغدا ئورتا ئاسىيانى ئۆزىنىڭ قانلىق ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاستىدا چەيلەپ كىلىۋاتقان مۇڭغۇل ئىستىلاچىلىرىنىڭ زۇلۇمى خارەزىم شاھلار خانىدانلىغىنىڭ بوسۇغىسىغا كىلىپ قالغان ئىدى. مانا مۇشۇنداق سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن باھائەددىن ۋەلەد ئائىلىسى ۋە ئۆز ھەمرالىرى بىلەن ھىجرەت يولىنى تاللىغان ئىدى.

(مەۋلانە جالالىدىن رۇمىنىڭ مەقبەرىسى ئالدىدا. 2015-يىلى 12-ئاينىڭ 31-كۈنى، كونيا)

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىازمىلار ئامبىرى

1. ئۇزۇن سەپەر

مانا مۇشۇ چاغ جالالدىننىڭ ئون ئىككى ياش ۋاقلىرى بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئەڭ بەختلىك ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىنى ياشىغان، شۇ زامانغا ئۇيغۇن قۇرئان، تەجۋىت، ھەدىس، ھۆسنى خەت ۋە قەھرىمانلار داستانلىرى، مەسەللەر، ھېكايە، چۆچەكلەرنى بىرلىكتە ئۆگەنگەن ئاشۇ تاتلىق دوستلىرىدىن ئايرىلىپ، ئۆز روھىدا چوڭقۇر ئىزلارنى قالدۇرغان ئانا يۇرتى بەلخقە ئىزدىراپ ياشلىرىغا تولغان كۆزلىرى بىلەن نەزەر تاشلاپ، «ئەلۋىدا يۇرتۇم» دەپ چوڭقۇر بىر نەپەس ئېلىپ، ئون ئىككى يىللىق ئۇزۇن سەپەرگە ئاتلىنىدۇ. جالالدىن رۇمى كىچىك تۇرۇپلا سۇرگۈنلۈك ھاياتىنىڭ قانداق بىر ھايات ئىكەنلىگىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ، تونۇپ يېتىدۇ. بىر ئۆسمۇر-بالا بولۇش سۈپىتى بىلەن بەزىدە ئۇمۇتلىك، بەزىدە ئۇمۇتلىرى سۇنغان، قاراڭغۇلۇق ئىچىدە يولىنىڭ نەرگە بىرىپ، نەردە توختايدىغانلىغىنى بىلمەي، ئەتراپقا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ، باللىق دەۋرىنى سەرگەردانلىقتا ئۆتكۈزىدۇ. مانا مۇشۇنداق كۈنلەردە ئۇنىڭغا ھەمرا بولغان، سەپىرىنى مەنىلىك ئۆتكۈزۈشكە سەۋەپ بولغان ، سەپەردە داۋاملىق ئوقۇپ ماڭىدىغان كىتابلىرى ئىدى. كىتابلار ئۇنىڭغا ئەڭ يېقىن ھەمرا ۋە سىرداش بولغان ئىدى.

بۇ ئۇزۇن سەپەردە ئۇلار نىشانبۇر، باغداتقا بارىدۇ ۋە ھەرەمگە بىرىپ ھەج پەرىزنى ئادا قىلىپ، شامغا كىلىپ توختايدۇ. شامدا بىر مەزگىل تۇرغاندىن كېيىن ئانادولىغا قاراپ يول ئېلىپ، مالاتيا، ئەزىنجان، سىۋاس، قەيسىرى ئاندىن قارامانداً تۇرۇپ، بۇ يەردە ئەمىر مۇسانىڭ سالدۇرغان مەدرىسگە يەرلىشىدۇ. بۇ شەھەردە يەتتە يىل قالدۇ، بۇ دەل 1222-يىللىرى ئىدى. جالالدىن رۇمى 1225-يىللىرى شەرەفىددىن لالانىڭ قىزى گۆھەر بىلەن توي قىلدۇ. بۇ ئايالىدىن سۇلتان ۋەلەد ۋە ئالەئىددىن چەلەبى ئىسىملىك ئىككى ئوغلى دۇنياغا كەلدۇ، ئەمما مەۋلانە ئۆزىنىڭ مېھرىۋان ئانىسى گۆھەر خانىمدىن مەڭگۈلۈك ئايرىلىپ قالدۇ.

1228-يىلى باھاردا سەلجۇقلار دۆۋلىتىنىڭ سۇلتانى ئالەئىددىن كەيكۇباتنىڭ تەكلىپ قىلىشى بىلەن، پايتەخت كونياغا كېلىدۇ. كونيا بولسا مەۋلانە ئائىلىسىنىڭ مۇساپىرچىلىق ھاياتىدىكى ئەڭ ئاخىرى بىكەت ئىدى. بۇ ئون ئىككى يىل داۋاملاشقان سەپەردە، ھەيۋەتلىك كارۋانلارنى كۆرگەن كىشىلەرنىڭ « نەردىن كىلىپ، نەرگە كىتىۋاتسىلەر ؟» دىگەن سوئاللىرىغا باھائەددىن ۋەلەد :«ئاللاھدىن كەلدۇق، ئاللاھقا كىتىۋاتىمىز، ئاللاھدىن باشقا ھېچ بىر كۆچ ۋە توسالغۇ بىزنى توسالمايدۇ.» دەپ جاۋاپ بەرگەن ئىكەن.

2.كارۋان كونيادا

كونيا خەلقى بۇ كارۋاننى شۇنداق ھەيۋەتلىك قارشى ئالدۇ، ھەتتا سەلجۇقلار دۆۋلىتىنىڭ سۇلتانى ئالەئىددىن كەيكۇبات ئۆزىمۇ قارشى ئىلىشقا چىققان ۋە ئوردىغا تەكلىپ قىلغان ئىدى. ئەمما باھائەددىن ۋەلەد: «ئەي ئەركلىك سۇلتانى! ياخشى كۆڭلىڭىز بىزگە يەتتى. پەقەت ئىمارلار مەدرىسكە، شەيىقلار خانقاغا ، ئەمىرلەر ئوردىغا، سودىگەرلەر سارايلارغا، بويتاقلار بۇلۇڭ-پۇشقاقلارغا، غىرىپلار دەڭلەرگە ئۇيغۇندۇر. رۇخسەت قىلسىڭىز بىز ئۆز لايىقىمىز بولغان مەدرىسكە ئورۇنلىشايلى» دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ كارۋان كونيادىكى ئەڭ چوڭ مەدرىسلەردىن بىرى بولغان «ئالتۇن ئاپا» ناملىق مەدرىسكە يەرلىشىدۇ ۋە ھېچقانداق بىر سوغا قوبۇل قىلماي «بىزنىڭ دۇنيا مالىغا ھاجىتىمىز يوق» دەپ، ئەدەب بىلەن سوغىلارنى رەت قىلىدۇ.

بۇ دەۋرلەردە سەلجۇقلار دۆۋلىتىنىڭ پايتەختى بولغان كونيا ناھايىتى تېچ شەھەر بولۇپ، ئىلىم-مەرىپەتنىڭ بۆشىگى ئىدى. موڭغۇللارنىڭ زۇلمىدىن قاچقان شەرىقلىق بىلىم ئادەملىرى، سەنەتچىلەر يېغىلغان جاي ئىدى. ئانادولىنىڭ ھەرقايسى يەرلىرىدىن بۇ يەرگە ئىلىم ئۆگۈنىش ئۈچۈن كەلگەن ياشلار بىلەن تولغان ئىدى. كونيا بولسا ئىسلامنىڭ غەرىپكە يۇزلىنىشىدە ناھايىتىمۇ مۇھىم ئىدى. بۇ شەھەردە ھەرخىل مەدەنىيەتتىكى ئىنسانلار ياشايتى؛ تۇركلەر، ئەرمەنلەر، يەھۇدىلار، گېرىك، پارىس قاتارلىقلار. شۇڭا ئەتراتىكى ھەرقايسى مەملىكەتلەردىن كەلگەن زىيارەتچىلەرمۇ كۆپ ئىدى.

مەۋلانە ئائىلىسىنىڭ بۇ شەھەرگە كىلىشىدىن پۈتۈن شەرھەر ئائىلىسى خوش بولغان ئىدى.

ھائەددىن ۋەلەد كونيادىكى چوڭ مەدرىسلەردە دەرس بىرەتتى، ئۇنىڭ دەرسخانىلىرى ئىنسانلار بىلەن لىق تولاتتى، ئۇنىڭ نامى ئەتتراپقا يېيىلىپ، ھۆرمىتى ئاشتى.

ئۇلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىازمىلار ئامبىرى

جالالدىن رۇمىنىڭ دادىسى باھائەددىن ۋەلەد 1231-يىللى ۋاپات بولغاندىن كېيىن، دادىسىنىڭ ئەڭ يېقىنى شەيىق بۇرخانەتنى ئۇستاز تۇتتىدۇ. ئۇ زاتتىن توققۇز يىل ئىلىم ئۆگىنىدۇ. كېيىن مەۋلانە بولسا بەزى تالىپلار بىلەن بىرگە ئۆز بىلىمىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇش مەخسىدىدە ئايالى بىلەن ئىككى ئوغلىدىن ۋاقىتلىق بىر مەزگىل ئايرىلىپ، باغدات ۋە شاملارغا بېرىپ بىلىم ئالىدۇ. بۇ جەريانداغى ئۇ نۇرغۇن ئالىملار، پەلسەپەچىلەر بىلەن ئۇچرىشىدۇ. ئۇ ئەرەپ ، پارىس ۋە گېرىك تىللىرىنى پىششىق ئىگەنلەيدۇ.

ئۇستازى شەيىق بۇرخانەت ئالەمدىن ئۆتىدۇ. سۆيۈملۈك ئايلى گۆھەر خانىمۇ ياشلار ۋاپات بولىدۇ. جالالدىن رۇمى بىر تەرپتىن ئىككى پەرزەنتىنى تەربىيەلسە يەنە بىر تەرەپتىن دادىسى ۋە ئۇستازىنىڭ ئىزىنى بېسىپ مەدرىسە دەرس ئۆتىدۇ. جۈمە كۈنلىرى بولسا پۈتۈن كونيا جامائەتىگە ۋەز بېرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن جالالدىن رۇمىنىڭمۇ نامى چىقىشقا باشلايدۇ. ئۇنىڭ ھۆرمىتىنى ئاشىدۇ، تالىپلىرىنىڭ سانى كۈندىن-كۈنگە كۆپىيىدۇ. جالالدىن رۇمى ئەمدى بىر بۈيۈك ئالىم بولۇپ تونۇلدۇ.

جالالدىن رۇمى ئىككىنچى قېتىم كەررا خانىم بىلەن نىكاھلىنىدۇ. كەررا خانىم بولسا ئىككى پەرزەنتى (كىمىيا، ياقۇپ) بىلەن ئوردا ئەمەلدارلىرىدىن بىرى بولغان شاھ مۇھەممەد دېگەن كىشىدىن تۇل قالغان، كونيادىكى ئەڭ چىرايلىق خانىملاردىن بىرى ئىدى.

جالالدىن رۇمى بۇ گۈزەل يۈزلۈك ئايالى كەررا خانىمدىن ئۈچ پەرزەتلىك بولىدۇ. قىزى مەلىكە بىلەن ئوغۇللىرى ئەمىرالەم ۋە مۇزاففەرەددىن.

3. مەۋلانەنىڭ شەمسى تەبرىز بىلەن ئۇچرىشىشى

مەۋلانە بىر كۈنى مەدرىسە چىقىۋاتقاندا شەيىق شەمسى تەبرىز بىلەن ئۇچرىشىدۇ. بۇ ئۇچرىشىش مەۋلانەنىڭ ھاياتىدا ناھايىتى چوڭ بىر بۇرۇلۇشقا سەۋەپچى بولىدۇ.

شەمسى تەبرىز ئىران، ئىراق، سۈرىيە ۋە ئانادولىنى كېزىپ يۈرگەن بىر تۇرك دەرۋىشى بولۇپ، ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل ئىدىيەسى بار، داۋاملىق قارا دەرۋىشلىك تونىنى ئۇستىدىن چۈشۈرمەيدىغان بىر شەيىق ئىدى.

مەۋلانە بۇ شەيىققە ناھايىتى مەككەم باغلىنىپ قالىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ھېچ ئايرىلماي كىچە-كۈندۈز بىرگە سۆھبەتلەردە بولۇپ، ئۇنىڭدىن نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆگىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ تا بۈگۈنگىچە ئۆگەگەن پۈتۈن بىلىملىرىنىڭ ئاللاھ يولىدىكى بىر ۋاستە ئىكەنلىگىنى تونۇنيدۇ ۋە ئۆزىدە "ئاللاھنىڭ نۇرلىرىنى" كۆرۈشكە باشلايدۇ. ۋە لېكىن مەۋلانە ئۆزىنىڭ مەدرىستىكى پۈتۈن پائالىيەتلىرىنى توختىتىدۇ ھەتتا ئائىلىسى بىلەنمۇ ناھايىتى ئاز ئۇچرىشىدىغان بولۇپ قالىدۇ. پەقەت شەمسى دەيدۇ باشقا بىر نەرسە دېمەيدۇ. بۇ ئەخۋال ئەتراپىدىكى كىشىلەرنى راھەتسىز قىلىدۇ ۋە كونيا خەلقى شەمسى تەمرىزگە ئۆچمەنلىك قىلىشقا باشلايدۇ. مانا بۇ ئەخۋالنى بايقىغان شەمسى تەبرىز بىر كېچىدە مەۋلانەگە "خوش" دېمەيلا كونيادىن ئايرىلىدۇ. ۋاھالەنكى بۇنىڭ بىلەن ئىش تۈگىمەيدۇ. مەۋلانە تاشقى دۇنيادىن ئالاقىسى پۈتۈنلەي ئۈزۈپ، ئىچكى دۇنياسىدا بورانلار چىقسىمۇ، سىرتىدا بىرتال ياپراقنىمۇ مىدىرلاتماي، شەمسىنىڭ دەردىدىن ئاھ ئۇرۇپ ياشايدۇ. مەۋلانەنىڭ كۈندىن-كۈن گە يامانلاشقان بۇ ھالىنى كۆرگەن ئوغلى سۇلتان ۋەلەد شەمسى تەبرىزنىڭ شامدا ئىكەنلىگىنى بىلىپ، بىر كارۋان بىلەن بىرىپ، ئۇنى قايتۇرۇپ ئەكىلدۇ. ئۇ كەلگەندىن كېيىن مەۋلانەنىڭ ئۆگەي قىزى كىمىيا بىلەن ئۆيلىنىدۇ. بۇ ئەخۋال مەۋلانىڭ يەنە بىر ئوغلى ئالەئېددىن چەلەبىنىڭ قوزغايدۇ. چۈنكى ئالەئېددىن چەلەبى شەمسىنى ھېچ ياخشى كۆرمەيتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە كىمىيا قىزغا كۆڭلى بار ئىدى. مانا مۇشۇنداق ئەخۋالدا شەمسى تەبرىزنىڭ كونيادىكى رەقىبلىرى ئالەئېددىن چەلەبىنى، شەمسى تەبرىزگە قارشى كۆشكەرتىدۇ. كېيىن قانداقتۇ نامالۇم كېشىلەر تەرىپىدىن شەمسى تەبرىز ئۆلتۈرۈلىدۇ.

4. خامتىم، پىشتىم، ياندىم

مەۋلانە شەمسى تەبرىزنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن ئۆزىگچە يېڭى بىر يول تاپتى. ئۇ ئىجادىيەت يولىغا مىڭىپ، شىئىر يازدى، ساما ئويىندى ۋە ئەتراپىدىكىلەر مەنىۋى جەھەتتىن ئۇلۇغ بولۇپ، ئۇلارنىڭ مەنىۋى دۇنياسىنى بېيىتىش ئۈچۈن ئۆمرىنى ئاتىدى. ئۇ ئۆزىنى " خامتىم، پىشتىم، ياندىم" دەپ ئۆزىنىڭ ھەسرەتلىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ، چىدىن كۆيگەن، تىشىنى كۈل قاپلىغان چوغقا ئوشاپ قالغان ئىدى. ئەمدى بۇ كۈل قاپلىغان چوغنى بىرسى كىلىپ بىرلا "پۇق" دىسە ئۆزىنىڭ قىپ-قىزىل ئاتەشلىك يۈزىنى پۈتۈن ئالەمگە نامايەن قىلاتتى. دەل ماشۇ چاغدا بۇ چوغدىكى كۈلنى ئۆزىنىڭ سادىق شاگىرتى ھۈسامەتتىن چەلەبى كېلىپ "پۇق" دىدى.

هۇسەمەتتىن بولسا بىرقانچە مەدرىسلەرنى پۈتتۈرگەن بىلىملىك كىشى ئىدى. ئۇ ئۆزى پۈتۈن كۆڭلى بىلەن باغلانغان سۆيۈملۈك ئۇستازى مەۋلانەنىڭ شائىرلىق تالانتىنى بايقاپ، ھەيران- ھەۋەس بولۇپ، ئۇستازنىڭ شىئىرلىرىنى، ھېكايىلىرىنى، رۇبايىلىرىنى ۋە پۈتۈن سۆھبەتلىرىنى يېزىپ قالدۇرۇپ، بۇلارنى كىتاب شەكلىدە كەلگۈسى ئەۋلاتلارغا مىراس قالدۇرۇشقا بەل باغلايدۇ ۋە بۇ ۋەزىپىنى ئۆزىنىڭ مۇقەددەس بۇرچى دەپ بىلدۇ. بۇنىڭ بىلەن مەۋلانەنىڭ دۇنياغا مەشھۇر مەسنەۋى، دىۋان-كەبىر قاتارلىق ئەسەرلىرى رويابقا چىقىدۇ. بۇ ئەسەرلەردىكى بېيتلارنى مەۋلانە ئۆزى قەلەم بىلەن يازغان ئەمەس بەلكى مەدرىسلەردە، يوللاردا، مۇنچىدا، باغلاردا، ساما ئويناۋاتقاندا سۆزلىگەن. بۇلارنى ھۇسەمەتتىن خاتىرلەپ، رەتلەپ ماڭغان. مەۋلانە ھىسياتقا تولغان چاغلاردا ئارقا-ئارقىدىن سۆزلىگەن بېيتلىرنى يېزىشقا ئۆلگۈرەلمەي قالدىنغان ئەخۋاللارمۇ بولغان، ھەتتا كېچە-كۈندۈز توختماي شىئىر، رۇبايىلارنى سۆزلىگەن. ئەمما بەزىدە ئايلاپ ھەتتا ئىككى يىلغا قەدەر ھېچ بىر نەرسە سۆزلىمىگەن چاغلىرىمۇ بولغان.

5. مەۋلانەنىڭ ئەسەرلىرى

مەۋلانەنىڭ ئاساسلىغى بەش ئەسەرى بار . مەسنەۋى، دىۋان-كەبىر، فىھى-مافىھ، مەجەلىسى-سەبا (يەتتە مەجلىس) ۋە مەكتۇباتلار.

مەسنەۋى:

مەسنەۋى بولسا جەمى ئالتە جىلتلىق 25618 بېيىتتىن تەركىپ تاپقان، كىلاسسىك شەرق ئەدەبىياتىدىكى شىئىر ئۇسلۇبىدا يېزىلغان يەنى ئىككى مىسرالىق، ئۆز-ئارا قابىيەداش بولغان، «فائىلاتۇن – فائىلاتۇن – فائىلۇن» دىگەن شىئىر ئۇسلۇبىدا يېزىلغان.

مەسنەۋىنىڭ تىلى پارىسچە بولۇپ، مەۋلانە سۆزلىگەن بېيتلارنى، ھېكايىلەرنى، ھىكمەتلىك سۆزلەرنى شاگىرتى ھۇسەمەتتىن چەلەبى خاتىرلەپ، رەتلەپ كىتاب قىلغان. مەسنەۋى خۇددى مەۋلانە ئۆزى: « بۇ كىتاب مەسنەۋى كىتابىدۇر، مەسنەۋى ھەقىقەتكە ئىرىشىش ئۈچۈن ۋە ئاللاھنىڭ سىرلىرىغا ئاگاھ بولۇش ۋە ئۇنىڭغا ئەقلىنى يەتكۈزۈشنى ئويلىغانلار ئۈچۈن بىر يولدۇر» دىگەن.

مەسنەۋىدە مەۋلانە بىر ھېكايىنى باشلايدۇ، ئەمما بۇ ھېكايىنى دەرھال ئاياقلاشتۇرماي ئارىسىدا بېيىت ۋە ھىكمەتلىك سۆزلەرنى دەپ، ھېكايىنى يەنە كەلگەن يېرىدىن داۋاملاشتۇرىدۇ.

مەۋلانەنىڭ سۆزلىگەن ھەر-بىر ھېكايىسى ئىنسانلارنى توغرا يولغا، گۈزەللىككە يۈزلەندۈرىدىغان نەسىھەتلەر ئۈستىگە قۇرۇلغان. بۇ ھېكايىلەرنىڭ بەزىلىرى قەھرىمانلار توغرىسىدا، بەزىلىرى ۋەلىلەر، بەزىلىرى سوپىلار، بەزىلىرى پادىشاھلار توغرىسىدا سۆزلىنىدۇ. مەيلى كىم توغرۇلۇق بولسۇن، ھەممىسىنىڭ كەمچىلىك ۋە ئارتۇقچىلىغىنى ھېكايە قىلىدۇ. ئەسلىدە ئۇلارنىڭ كىم بولۇشى مۇھىم بولماستىن، مۇھىمى ئۇلارنىڭ ئارتۇقچىلى ۋە كەمچىلگىنى ئاڭلىتىش ئارقىلىق، كىشىلەرگە سەخىسيەتچىلىك، قىزغانچاقلىق، ھەسەت ۋە ئۇلارنىڭ ئەنسىرەشلىرىنى شەھرلەپ، ئىنسانلارنى ئەسكىلىكتىن ئىبرەت ئىلىشقا، ياخشىلىققا ئۈندەيدۇ. بۇ ئىنسانلار گەرچە 800 يىللار ئالدىدىكى ئىنسانلار بولسىمۇ ئەمما ئىنسانىيەت دۇنياسىدا ھەر ۋاقىت ئارىمىزدا مەۋجۇتتۇر.

پەزىلەتكە، ئەخلاققا يۈزلىنىدىغان يول ئىنسانىنىڭ ئۆز-ئۆزىنى سۈزۈك بىلىش يولىدىن ئىبارەتتۇر. مەسنەۋى بولسا خەلق ئىچىدە مۇقەددەس كىتاۋىمىز قۇرانىنىڭ ئۇزۇندىسىدۇر. بۇ كىتاب ئەڭ تۆۋەن سەۋىيەدىكى ئىنسانلار ئۈچۈن چۈشۈنۈشلۈك قىلىپ يېزىلغان بولۇپ، ئىرشاد ۋە تەربىيەنى ھەر جەھەتتىن سىستىملىق قىلىپ ئىپادىلەپ بەرگەن.

دىۋان-كەبىر:

دىۋان-كەبىر دىگەنلىك شىئىرلار توپلانغان «بۈيۈك دەپتەر» دىگەنلىك بولۇپ يەنە «بۈيۈك دىۋان» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ۋلانەنىڭ ھەرقايسى دەۋرلەردە ۋە ھەرقايسى مەزمۇنلاردا يېزىلغان شىئىرلىرىنىڭ جۇغلانمىسىدۇر.

بۇ ئەسەرنىڭ تىلى پارىسچە بولۇپ، ئاز ساندىكى بەزى شىئىرلىرى تۈركچە، ئەرەبچە ۋە گىرىكچە يېزىلغان.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

دىۋان-كەبىردىكى شئېر ۋە رۇبايىلارنىڭ سانى 40،000 دىن ئىبارەت.

دىۋان-كەبىردىكى ھىكمەتلەر، پاساھاتلىك سۆزلەر، تېرەن-تېرەن مەنالار، ئاشقىلىق، يىگانىلىقنى ئىپادىلەيدىغان ئۇنچىلەر ۋە بېيىت قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ بەرگەن ئىلھامى بىلەن مەۋلانەنىڭ كۆڭلىدىن ناھايىتى گۈزەل ئىبارىلەر بىلەن ئۇرغۇپ چىققان.

بۇ شئېرلارنىڭ رىتىملىقى، رەڭمۇ-رەڭلىكى بىلەن ۋە شئېردىكى تىلنىڭ گۈزەللىگى بىلەن شئېر گۈزەللىگىدىن ھالقىپ، گۈزەللىكنى جانلاندۇرىدىغان بىر ئىلھام قۇياشقا ئايلانغان.

ئاشىق بولسا مەۋلانەنىڭ كۆڭلى ئارقىلىق مەشۇقىغا ئېرىشكەن.

مەۋلانە سۆز ئۇستاسى بولۇپ، ئۇ گۈزەل سۆزلەش قابىلىيىتى، ئىلھام تۇيغۇسى بىلەن يارىتىلغان زات ئىدى. ئۇنىڭ ھاياتتا يالغۇز سۆزلەشى بىلەن ئەمەس بەلكى جىم تۇرۇشنىڭ ئۆزىمۇ بىر مەنانى ئىپادىلەيتى. ئۇنىڭ ئويىنغان ساماسىنىڭ ھەر بىر ھەركىتىمۇ بىر ھىكمەتلىك سۆز ئىدى. ئۇنىڭ جىم تۇرۇپ ئىپادىلىگەن سۆزلىرى، سۆزلەپ تۇرۇپ، سۆزلىگەن سۆزلىرىدىن بەتەر چوڭقۇر مەزمۇنلارنى ئىپادىلەيتى. ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان قۇلاقلاردىن يۇرەكلەرگە نۇر چۈشەتتى. يۇرەكنىڭ قەدەھلىرىگە شاراپ، رۇھنىڭ ئاغزىغا ئابىھايات ئاقاتتى.

كەڭ خەلق ئاممىسى مەۋلانە شئېرلىرى ئارقىلىق دىننىڭ، ھەقىقەتنىڭ، يارلىشىنىڭ ئېچكى ماھىيىتىنى تونۇپ يەتكەن. شۇڭا ئۇ قانچىلىك خەلق ئېچىگە چۆككەنسىرى، شۇنچىلىك كۆكلەرگە قەدەر كۆتۈرۈلگەن.

بىز ئۆزىمىزنىڭ چەكلىك ئەقلى قابىلىيىتىمىز بىلەن مەۋلانەنىڭ بەزى ھىكمەتلىك سۆزلىرىنىڭ مەناسىنى تازا تولۇق چۈشۈنەلمەيمىز، چۈنكى مەۋلانە بىر ئۇلۇغ زات بولۇپ، ئۇنىڭ سۆزلىرىدە ناھايىتىمۇ ھىكمەتكە تولىغان مەنالار بار ئىدى. سۆزلىرى چەكسىز بىر گۈزەللىكنىڭ ئىپادىسى ئىدى.

ئۇنىڭ سۆزلىرىنى چۈنىش ئۈچۈن خۇندى ئۆزى « كۆزۈڭنى يۇمۇپ، قەلبىڭنىڭ كۆزى بىلەن كۆر» دىگىنىدەك قەلبىنىڭ كۆزىنى ئېچىشقا، ئەقىل ۋە ئىدرەكنىڭ ئېچىگە كىرىپ، كۆزۈتۈش ئۈچۈن زەربىچىلەردەك كىچىك پارچىلارغا پارچىلىنىشقا توغرا كىلىدۇ. بىر نەرسىنىڭ تاشقى كۆرۈنىشىنى ئەمەس بەلكى ئۇنىڭ يارىلتىلىشىدىكى ھىكمىتىنى بىلىش يۈكسەك بىلىش قۇدرىتىگە ئىگە ئەرەنلەرگە خاستۇر.

مەۋلانەنىڭ ئۇ گۈزەل شئېرلىرى ھەممىسى ئوخشاش بىر رۇھتىن، ئوخشاش بىر كۆڭۈلدىن چىققان ھەممىسى نۇر، ھەممىسى بىر ھىكمەتتۇر. ئۇنىڭ شئېرلىرى قۇر ئاننىڭ ئۇزۇندىلىرى ۋە پەيغەمبەرلەر سۆزلىرىنىڭ رۇھتىكى مەدىھەسىدۇر. ئۇنىڭ شئېرلىرى ئۆز زامانىسىدا قانداق بىر رەھبەرلىك ۋە ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان بولسا، ھازىرقى زاماندىمۇ ئوخشاش ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگىدۇر. بەلكى تېخىمۇ بەكرەك ئەھمىيەتلىكتۇر. چۈنكى ئۇنىڭ شئېرىنىڭ ھاياتلىق سۈيىنى مەڭگۈ تۈگمەيدىغان بۇلاقتىن ئالغان. مەمبە مەڭگۈلۈك بولغانلىغى ئۈچۈن شئېرلىرىمۇ مەڭگۈلۈك پاك، ساپ رۇھقا ئىگىدۇر.

مەۋلانەنىڭ بۇ ئەسەرلىرى يالغۇز ئۇيغۇر ۋە تۈرك خەلقى ئۈچۈنلا ئەمەس بەلكى پۈتۈن دۇنيا مەدەنىيەتىنىڭ بىباھا غەزىنىسىدۇر.

فىھى مافىھ:

«فىھى مافىھ» بولسا «ئىچىدە ھەممىسى بار» ياكى «ئىچىدە ئىچىدىكىلەر بار» دىگەن مەنالارنى بىلدۈرىدۇ.

بۇ ئەسەر مەۋلانەنىڭ ھەر تۈرلۈك ئىلىم مەجلىسلىرىدە سۆزلىگەن نۇتۇقلىرىنى ئوغلى سۇلتان ۋەلەد تەرىپىدىن توپلىنىپ، رەتلىنىپ مەيدانغا كەلگەن. جەمى 61 بۆلۈمدىن تۈزۈلگەن بىر كىتابتۇر. بۇ ئەسەردە بەزى سىياسى مەسىلەرمۇ ئوتتۇرغا قويۇلغانلىغى ئۈچۈن شۇ دەۋىردىكى تارىخى ئارقا كۆرۈنۈشنى ئىپادىلەيدىغان تارىخى ئەسەر بولۇپ قالغان.

يەتتە مەجلىس:

«يەتتە مەجلىس» نامىلق بۇ ئەسەر مەۋلانەنىڭ يەتتە قىتىمىلق چوڭ نۇتۇقلىرىنىڭ خاتىرلىشىدىن مەيدانغا كەلگەن بىر ئەسەردۇر. مەۋلانەنىڭ ۋەزلىرىنى ھۆسەمەتتىن چەلەبى ۋە ئوغلى سۇلتان ۋەلەدنىڭ خاتىرلىشى بىلەن ئەسلى نۇسخىسى ئۆزگەرمىگەن ئاساستا مەيدانغا كەلگەن بىر ئەسەردۇر.

بۇ ئەسەردە ئاساسەن تۆۋەندىكى يەتتە مەزمۇنلار سۆزلىنىدۇ.

1) توغرا يولدىن ئايرىلغان قەۋمىلەرنى قانداق يوللار ئارقىلىق قۇتۇلدۇرغىنى بولىدۇ.

2) گۇناھلاردىن قۇتۇلۇپ، ئەقىل يولى ئارقىلىق غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغۇنۇش.

3) ئېتقاتتىكى قۇدرەت.

4) توۋا قىلىپ، توغرا يولنى تاپقانلار ئاللاھنىڭ ئەڭ سۆيگەن ئىنسانلىرىدىن بولىدۇ.

5) بىلىمنىڭ قەدىر-قىممىتى.

6) غەپلەتكە پېتىش.

7) ئەقىلنىڭ قىممىتى.

مانا بۇ يەتتە مەجلىستە شەرھىلەڭەن ھەدىسلەر بىلەن بىرلىكتە يەنە سۆزلەڭەن 41 ھەدىس بار بولۇپ. مەۋلانە تەرىپىدىن تاللىنىپ سۆزگە ئىلىنغان ھەر بىر ھەدىس ئىجدىمائىلىققا ئىگە بولۇپ، خەلقنىڭ مەنەۋى جەھەتتىن يۇكسىلىشىنى ئىلگىرى سۈرگەن. شۇ دەۋرلەردە ئىنسانلارنى قاپلىغان مەنۇى بوھراندىن قۇتۇلدۇرغان. ئۇمۇتۇتسىزلىك ئىچىدە قارمۇ-قارشىلىققا ئاربسىدا قايمىقىپ، قاراڭغۇلۇقتا گاڭگىراپ قالغان كىشىلەر بىلەن تولغان ئىجدىمائىي جەمىيەتنى ئۇمۇت مەشىلى بىلەن يورۇتقان.

مەكتۇبات (خەتلەر):

«خەتلەر» نامىلق بۇ ئەسەرى بولسا ؛ مەۋلانەنىڭ سەلجۇقلار دۆۋلىتى ھۆكۈمدارلىرىنى ۋە شۇ دەۋىردە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان زاتلارغا نەسىھەت ئۇچۇن يېزىلغان خەتلەرنى ۋە مەۋلانەدىن سورالغان سوئاللارغا يېزىلغان خەتلەرنى شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە ئىلمىي مەسىللەر دوغرىسىدا يېزىلغان ماقالىلار بولۇپ جەمى 147 پارچە خەتتىن تۇزۇلگەن بىر كىتابتۇر.

بۇ خەتلەر ئەدەبىياتتىكى قايدىلەر بويىچە يېزىلغان بولماستىن بەلكى پۇتۇنلەر ئاددى، ئاممباب سۆزلەر بىلەن يېزىلغان. خەتلەردىكى خىتاپلار كىشىلەرنىڭ ئەمەل-مەنسەپلىرىگە قاراپ ئەمەس بەلكى خەت يېزىلغان كېشىنىڭ ئەقلى ئىقتىدارى ۋە قىلغان ياخشى-يامان ئىشلىرىغا ئاساسەن شۇ كېشىگە ماس كىلىدىغان سۆز-ئىبارىلەر بىلەن خىتاپ قىلىپ، ئۇ كېشىنىڭ سۆزلىرىگە جاۋاپ ۋە خىزمەتلىرىگە باھا بىرىلگەن.

بۇ خەتلەردە ئىنسانلارغا پايدىلىق، ھىكمەتكە تولغان نۇرغۇن ئىسىل گۆزەل سۆزلەر بار. مەسىلەن:

ھەممە كېشى ياخشى كۆرۈپ، ئىچىدىغان تاتلىق سۇنىڭ بېشىدا ئادەم كۆپ بولىدۇ.

ئاي نۇرىنى چاچسا، ئىت ھاۋشىپ تۇرىدۇ، ئاينىڭ نىمە گۇناھى بارىكى؟ ئىتنىڭ خۇيى شۇ تۇرسا. ياتلارنى ئالدىغان، ئۆز خەلقىنمۇ ئالدايدۇ.

ئۇلۇغ ئاللاھنىڭ ئاجايىپ ئۇلۇغ ئىنسانلىرى بار، ئۇلار يەر يۈزىگە چۈشكەن يامغۇرغا ئوخشايدۇ. قارا تۇپراقتا چۈشسە بەركەت كىلىدۇ، دېڭىزغا چۈشسە ئۇنچە-مەرۋايىت مەيدانغا كىلىدۇ.

ئاشقى بولمىغان كىشى ئۆلۈكتەك ياشايدۇ. ئاشق بىلەن ئۆلگەن مەڭگۈ تىرىك تۇرىدۇ.

[illegible]شمەنلەرنىڭ ئىچىدە ئەڭ ياماں دۇشمەن، ئىچىڭدىكى نەپرەتتۇر.

[illegible]نسان نىمە ئىش ئۈچۈن يارىتىلغان بولسا، شۇ ئىش ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ ئاسان تۇيۇلىدۇ.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

سەن ئاشىق بولمىغىچە، سۆيگىنىڭ نىمە ئىكەنلىگىنى بىلمەيسەن. يوقال، ئوتتا ئوتلا، سەن بىر ئىشەكسەن.

ھەقىقى دوس ئەقلىمىز، نەپسىمىز دۈشمىنىمىز.

6. مەۋلانە ۋە موڭغۇللار

مەۋلانەنىڭ ياشىغان دەۋىر بولسا موڭغۇللارنىڭ تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشلىرى كېڭىپ، تا ئانادولۇ تۈپراقلىرىگىچە كېڭەيگەن بىر دەۋىر ئىدى. موڭغۇللارنىڭ ئانادولۇغا قىلغان ئەسكەرى يۈرۈشلىرى نەتىجىسىدە، سەلجۇقلار دۆۋلىتى ۋە ئەتراپتىكى ئىسلام دۆۋلەتلىرى تەھدىت ئاستىدا قالغان ئىدى.

بۇ ۋاقىتتا سەلجۇقلار دۆۋلىتى ئىچىدىمۇ سىياسى بۆھران بار ئىدى. ھەرقايسى ئوغۇز قەبىلىرى ئارىسىدا قەبىلىۋازلىق ئەۋجى ئالغان ئىدى. پادىشاھقا قارشى يامان غەرەزلىك ئەمىرلەر موڭغۇللار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئۆز سەلتەنەتى ئۈچۈن ساتقىنلىق قىلاتتى. شۇ چاغلاردا قانداقتۇ بىر نامالۇم بولغان ئاتلىشتا «ئاق ساقاللار» دەپ ئاتىلىدىغان «دۆۋلەتلەرنى ئۆرۈپ، دەۋلەتلەرنى قۇرىدىغان» بىر تەشكىلات سۇلايمان شاھ ئوغلى ئەرتۇغۇل غازىنى ئۆز قەبىلىسىنى ئانادولىدىن يىراقلاشتۇرۇپ، غەربىپ تەرەپكە يەنى بىزانسىيە چېگرالىرىغا يۆتكىلىشىنى بۇيرىيدۇ ۋە شۇ يۇنۇلۇش بويىچە يۆتكىلىپ، كىيىن بۇلار قايتا تىرىلىپ، ئەرتۇغۇل غازى ئوغلى ئوسمان غازى ئوسمالى ئىمپېرىيەسىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ۋەسىلى بولىدۇ. شۇ چاغدىكى چىقىرىلغان بۇ قارار توغرا قارار ئىدى چۈنكى سەلجۇقلار دۆۋلىتى موڭغۇللارغا تاقابىل تۇرۇشى ئىمكانسىز ئىدى. يۇقۇردا دەپ ئۆتكىنىمىزدەك سەلجۇقلار دۆۋلىتى سىياسى، ئىقتىسادى ۋە ھەربى جەھەتتە بىر كىرىزىس ئىچىدە قالغان ئىدى. سۇلتان ئالەئىددىن كەيكۇباتمۇ زەھەرلىنىپ ئۆلگەن ئىدى. ئۇنىڭ ئوغۇنغا سۇلتان بولۇش ئۈچۈن سىياسەتتە پىشمىغان ئوغۇللىرى سەلتەنەت ۋەسۋىسى ئىچىدە ئىدى. دۆۋلەت چارىسىز، ئۇرۇشىش ئۈچۈن ئىمكانلىرى يوق ئىدى. ئىچكى ۋە تاشقى دۈشمەننىڭ ئارىسىدا قالغان خەلق ماددى ۋە مەنىۋى جەھەتتىن پۈتۈنلەي تۆگەشكەن بىر ۋەزىيەتتە ئىدى. مانا مۇشۇنداق بىر ۋەزىيەتنى پۇرسەت بىلگەن موڭغۇل قوماندانى باجۇ نويان ئانادولۇغا بولغان ئەسكىرى ھۇجۇمنى تىزلەتتى.

1243-يىلى موڭغۇللار ئانادولۇنىڭ ئەرزۇرۇم، قىرشەھرى، قەيسىرى، سۋاس قاتارلىق مۇھىم شەھەرلەرنى ئىگەنلەپ، نۇرغۇن ئىنسانىنىڭ جىنىغا زامىن بولۇپ، شەھەرلەرنى بۇلاڭ-تالاڭ قىلدۇ. گەرچە سەلجۇقلارنىڭ ئەسكىرى 80.000، موڭغۇللار 45.000 ئىدى. ئەمما سەلجۇقلار ئەكەرلىرى مەنىۋى جەھەتتىن پۈتۈنلەي تۆگەشكەن بولۇپ، جەڭگىۋارلىغى يوق دىيەرلىك ئىدى. سۇلتان غىياسىددىن كەيھۇسرەۋ قۇرقۇ ۋە ۋەھىمە ئىچىدە قېلىپ، ئۇرۇشنىڭ ئالدىدىلا جېنىنى ئېلىپ قاچىدۇ. بۇنىڭ بىلەن نۇرغۇن ئەسكەر ۋە قوماندانلار قېچىپ كېتىدۇ. بۇ ئەخۋالنى كۆرگەن موڭغۇللار كونيانى مۇئاسىرغا ئالىدۇ. ئەممە مەۋلانە ھەزرەتلىرىنىڭ مەنەۋى كۈچىنىڭ ئالدىدا، باجۇ نويان كونيانى ئىشغال قىلىشتىن ۋاز كېچىدۇ. پەقەت باش ۋەزىر بىلەن موڭغۇللار ئارىسىدا كېلىشىم تۈزۈپ، كونيا خەلقى موڭغۇللارغا ناھايىتى يۇقۇرى تۆلەم تۆلەيدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا شۇ چاغدا موڭغۇللار بۇلاڭ-تالاڭ قىلىپ، ئالغان بايلىقنىڭ سانى ھەددى-ھېسابسىز ئىدى. پەقەت ئولجا ئالغان ئالتۇنلارنىڭ ئۆزىنىلا 300 تۆگىگە ئارتىپ ئېلىپ ماڭغان ئىدى.

سەلجۇقلار دۆۋلىتى زاۋاللىققا يۈزلەڭەن ئىدى. خەلق بولسا قاتتىق زۇلۇم ئىچىدە قالدى. مانا مۇشۇ ئۇرۇشنىڭ دەستىدىن خەلق ئىنتايىن نامراتلاشتى، ھەر يەرنى ئاچارچىلىق قاپلىدى.ئۆي-ماكانلىرىدىن ئايرىلىپ، خانى-ۋەيران بولغان، كەڭ خەلق ئاممىسى بىر قۇتۇلۇش يولىنى ئىزدەيتى. مانا مۇشۇنداق ئەخۋال ئاستىدا بىر قىسىم كېشىلەر ئۆزلىرىنى قۇتقۇتۇزۇش ئۈچۈن تېڭىرقاپ قالغان ئىدى. خۇددى "دېڭىزغا چۈشۈپ كەتكەن ئادەم، يىلانغا ئېسىلىپتۇ" دىگەندەك، ھەر-خىل يامان يول ۋە ھەرخىل تەرىقەتلەرگە بىرىلەتتى. جەمىيەتتىكى زەھەرلىك پىكىر ئىقىملىرىغا ئاسانلا ئۆزلىرىنى ئالدۇرۇپ قويىاتتى.

مۇڭغۇللارنىڭ غەلبىسى ۋە ئۇلارنىڭ پىتنە-پاساتلىرى سىياسى جەھەتتىن ۋەيران بولغان، مەنىۋى جەھەتتىن ئۆزىنى يوقاتقان مۇسۇلمانلارنىڭ ئىمان تومۇرىنى كېسىپ، مۇسۇلمانلارنى تەل-تۆكۈس يوقۇتۇشنىڭ يولىنى ئاچقان ئىدى. موڭغۇللارنىڭ بۇ يولىنى توسۇش ۋەزىپىسى مەۋلانەگە يۈكلەڭەن ئىدى. قىلىچ ئارقىلىق قۇتقۇزالمىغان جاننى، جىھاد-ئەكبەر(مەنىۋى جىھات) ئارقىلىق قۇتقۇزۇشقا توغرا كەلدى.

بۇنىڭ بىلەن مەۋلانە خەلقتە بىر ئۈمۈت بىغشىلىدى، مۇسۇللامانلار ئارىسىغا قىرىنداشلىق، ئۆز-ئارا ھەمكارلىشىش، مېھرى-شەپقەتنى ياغدۇردى. ئانادولۇ خەلقى ئەڭ قىينچىلىقتا تۇرغان بىر ۋاقىتتا ئاللاھنىڭ شەپقەتچىسى بولۇپ ئوتتۇرغا چىقىپ، خەلقنى بىرلىك-ئىتتىپاقلىققا چاقىرىپ ۋە ئۇنى كاپالەتكە ئىگە قىلدى.

«بىز بىرلەشتۇرۇش ئۇچۇن كەلدۇق، ئايرىش ئۇچۇن ئەمەس» دىگەن بۇ تېرەن پىكىرلىرى پۈتۈن ئىنسانلارغا ئۇلگە بولدى.

«يەنە كەل، كەل يەنە، ئەي جان يەنە كەل!

بۇتقا چۇقۇنساڭمۇ، كۇفۇرلۇق قىلساڭمۇ، يەنە كەل!

ئۇمۇتسىزلەرگە يىپىقتۇر بۇ ئىشىك،

يۇز قىتىم توۋا بۇزغانمۇ يەنە كەل!»

دەپ دىنلار ۋە مىللەتلەر ئارىسىغا دوسلۇق ئۇرۇغىنى چاچتى، ئىنسانلارغا بىر ئۈمۈت مەشھىلىنى ياندۇرغان ئىدى. باشقا دىندىكى ئىنسانلارغا ئىسلامنىڭ گۈزەللىكلىرىنى، تەۋھىت ھەقىقەتلەرنى ئىلىم ۋە ھىكمەتلەر بىلەن چۈشەندۇرۇپ، ئۇلارنىڭ يۈرەكلىرىنى ئىسلام نۇرى بىلەن يورۇتقان ئىدى. سۆيگۈ، مۇھەببەت، دوسلۇق ئارىسىدا قالغان موڭغۇللار تۈركلەر ئىچىگە سىڭىپ، مۇسۇلمان بولۇپ، ئېرىپ كېتىشكە باشلىدى. مانا بۇ مەۋلانە ھەزرەتلىرىنىڭ ئوتتۇرغا قويغان مەنەۋى كۈرىشىنىڭ رولى ئىدى. بۇنداق بىر ئەخۋال ئاستىدا چارىسىز قالغان موڭغۇللار ئانادولۇنى تەرك ئېتىپ كېتىشكە توغرا كەلدى. بۇگۈنكى ئانادولۇدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدا مەۋلانەنىڭ رولى ناھايىتىمۇ زور.

7.ئىنسانلار كۆڭۈل سۆلتانىدىن ئايرىلدى

1273-يىلى 12-ئاينىڭ 17-كۈنى كونيا ئاھالىسى ئىنتايىن تەشۋىش، قايغۇ ئىچىدە ئىدى، بۇنداق بىر كۆپ ئادەملەرنىڭ توپلاشقانلىغى كونيادا ھېچ كۆرۈلمىگەن بىر ھادىسە ئىدى. ھاۋا ئىنتايىن سوغۇق، ئاچچىق شامال جاندىن ئۆتەتتى. مەۋلانا ھەزرەتلىرىنىڭ كېسىلىنىڭ ئېغىرلاشقانلىغىنى پۈتۈن كونيا خەلقى ئاڭلاپ، ھەممىسى مەۋلانە دەرگاھى ئالدىغا توپلانغان ئىدى. بوۋاي-مومايلار، كىچىك بالىلار ھەممىسى دۇئالارنى ئوقۇپ، مەۋلانەنىڭ كېسىلىگە شىپالىق تىلەيتى. ھىرىستىئان، يەھۇدى، رۇم، ئەرمەنى قاتارلىق كونيادا قانچە تۈرلۈك مىللەت ۋە دىن بولسا ھەممىسى بىر مەيدانغا يىغىلغان ئىدى. ھەممىسىنىڭ قايغۇسى ئوخشاش، تىلەكلىرى ئوخشاش، نىيازلىرى ئوخشاش ئىدى. ئەتراپتىكى شەھەرلەردىن كېلىۋاتقان ئىنسانلار يولغا سىغماي قالغان ئىدى. سوپىلار يېنىك ساما ئوينىسا، سازچىلار نەيلىرىنى مۇڭلۇق چىلىپ، ئاللاھتىن ئۆز پىرىغا شىپالىق تىلەكلىرىنى ئىزھار ئەيلەيتى.

مەۋلانە ھەزرەتلىرى ئېغىر كېسەل ئازابىدىن ھالسىرغان لەۋلىرىنى تىتىرىتىپ تۇرۇپ، ئۆز ھىس تۇيغۇلىرىنى بايان ئەيلەيدۇ: «مەن سۆيگۈنمىنىڭ يېنىغا كېتىۋاتىمەن، ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان ھەر كىم تېرىكتۇر.....

ھەقتىن باشقاسى بىلەن تېرىك بولغان ھەركىم، مىڭلارچە ئەقىل ۋە مىڭلارچە بىلگىگە ئىگە بولسىمۇ، يەنە سەن ئۇنى پۈتۈنلەي يوق دەپ بىل! چۈنكى بارلىقىدىن ۋاز كېچىپ ، ئۇنىڭ بارلىقىغا پۇركەنمىگىچە، ئۇنىڭغا ئىرىشەلمەيسەن! بۇ بىر ھەقىقەتتۇر ئوتتۇرغا چىققان، ھەر مەۋجۇتلۇقنىڭ ھەقىقى جانى ھەقتۇر! جاندىن باشقا نىمە بولسا پانى، يوقۇلۇپ كېتىدۇ.»

«مەن ئۆلگەندىن كېيىن، مازارىمنى يەردىن ئىزدىمەڭلار! بىزنىڭ مازارىمىز ئىلىم ئادەملىرىنىڭ كۆڭۈللىرىدە»

8.خاتىمە

ھەزرىتى مەۋلانە جالالىدىن رۇمىغا ھەر كىم ئۆزىنىڭ دۇنيا قارىشىغا ئاساسەن باھا بېرىدۇ. بەزىلەرگە كۆرە ئۇلۇغ بىر زات، بەزىلەرگە كۆرە بۈيۈك بىر شائىر، بەزىلەر ...رەن بىر سوپى دىسە، بەزىلەر ئۇلۇغ بىر ئىسلام پەلسەپەچىسى دەيدۇ.

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىازمىلار ئامبىرى

ھەرزىتى مەۋلانە جالالىدىن رۇمىنىڭ پەلسەپەسى ھەر دەۋردە، ھەر مىللەتنىڭ قىزىقىشىنى قوزغىغان. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى نۇرغۇن تىللارغا تەرجىمە قىلىنىپ، پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ قىزىقىپ ئوقۇشىغا مۇيەسسەر بولغان. مەۋلانا ئەسسەرلىرى ۋە ئۇنىڭ پىكىرلىرى ئۇيغۇر-تۈرك كىلاسسىك ئەدەبىياتى، پەلسەپەسى ۋە تۈرك -ئىسلام مەدەنىيەت تارىخىنىڭ ئابىدەسىدۇر. ئۇنىڭ نادىر ئەسەرلىرى مىللى ئەخلاق چۈشەنچىمىزنىڭ، تاساۋۇپ چۈشەنچىلەرنىڭ ۋە ئىسلام دىنىنىڭ يېيىلىشىغا ۋاستە بولغان.

ھەرزىتى مەۋلانەنىڭ ئىسىل ئەخلاقى-پەزىلىتى ۋە يول كۆرسەتكۈچى دانە پىكىرلىرى، سۆزگۈ مۇھەببەتكە تولغان گۈزەل سۆزلىرىگە، بۈگۈنكى دەۋىردە پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ تېخىمۇ ئېھتىياجى بار. بىر تەرەپتە مادىدى بايلىقچىلىق، بىر تەرەپتە ئاچ-يالاڭاچ. بىر تەرەپتە سەلتەنەت، بىر تەرەپتە ئۇرۇش ئوتلىرى قاپلىغان بۈگۈنكى دۇنيادا مەۋلانەنىڭ ئۇلۇغ ئىدىيەسى ئىنسانىيەت ئۈچۈن مەنىۋى دورىدۇر.

ھەزرىتى مەۋلانەنىڭ مۇبەرەك ئىياقلىرى تەككەن بەلختىن تا كونياغىچە بولغان بۇ ئالتۇن زېمىن، بۇندىن 800 يىللار مۇقەددەم چىڭگىزخان ئەسكەرلىرىنىڭ ئات تۇياقلىرى ئاستىدا چەيلەڭگەن بولسا، بۈگۈنمۇ ئوخشاشلا ئاسماندىن يېغىۋاتقان بومبىلارنىڭ دەھشەتلىك پارتلاشلىرى نەتىجىسىدە كۆيۈپ كۈل بولماقتا. ئۇيغۇر ماكانلىرىدىن ئايرىلغان مىللىئونلىغان بىگۈناھ ئىنسانلار دەش-بايىاۋانلاردا سەرسان بولماقتا. مەۋلانە ياشىغان شۇ دەۋرلەردىن ئانچە پەرق قىلمايدىغان بۈگۈنكى دۇنيادىمۇ، مەۋلانەنىڭ تېچلىق پەرۋەر، ئىنسان پەرۋەر، دوسلۇق پەرۋەر، ئادالەت پەرۋەر، مىللەت ۋە دىن ئايرىمايدىغان نەپرەتسىز پەلسەپەسى ئۆزىنى ئادەم دەپ بىلگەن ئىنسانلار ئۈچۈن ببباھا گۆھەردۇر.

مىللىتىمىز ئۆز قەھرىمانلىرى بىلەن ياشايدۇ، ئۇلار بىزنىڭ ھەر زامان پارلاپ تۇرغان يۇلتۇزىمىزدۇر.

كۆڭۈل دۇنياڭىزنىڭ قەھرىمان بولسا مەۋلانە جالالىدىن رۇمى ھەزرەتلىرىدۇر.

16.05.2016 گېرمانىيە

ماقالىنى يېزىش ئۈچۈن پايدىلانغان ئەسەرلەر:

مەسنەۋى-شەرىف

دىۋانى-كەبىر

يەتتە مەجلىس

فىھى مەفىھ

مەۋلانە ۋە شەمسى

ئەسكەرتىش: ئۇيغۇر ئاكادېمىيسى تور بېتىدىكى يازمىلار ئاپتورنىڭ ئۆزىنىڭ كۆز-قارىشىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. تور بېتىمىزدىكى يازمىلارنى مەنبەسىنى ئەسكەرتكەن ھالدا كۆچۈرۈپ كەتكە تارقىتىشقا بولىدۇ.

ئىنكاسلار (1)

ئۇگۇتبەگ

2016- يىل 13- ئىيۇل سائەت 07:04

تەسەۋۋۇپتىكى ئىشقنى بىلمىگەن كىشى رۇمنى بىلەلمەيدۇ! بىركىم يازمىساڭ ئاتىمەن دېمىگەندىن كېيىن،ۋەزنپە بولمىغاندىن كېيىن بۇنداق چويلىدا توختمايدىغان يازمساق بەك ياخشى بولتى! ئىنساپ قىلايلى بۇرادەرلەر!!!

دوستانە ئۇلانمىلار – 2

- ئالتۇن ئوق توری
- ۋەتىنىم مۇنبىرى
- ئەلكۇن توری
- ئەۋلات توری
- ئۇيغۇر كىتاب توری
- ئانا تىل تېلېۋىزىيەسى

دوستانە ئۇلانمىلار – 1

- ئامېرىكا ئۇيغۇر ئاكادېمىيسى
- ياۋروپا ئۇيغۇر ئاكادېمىيسى
- ئاۋسترالىيە ئۇيغۇر ئاكادېمىيسى
- دۇنيا ئۇيغۇر قۇرۇلتىيى
- RFA ئۇيغۇرچە
- ئۇيغۇر رادىئو تېلېۋىزىيەسى

ئاكادېمىيەنىڭ بۇرچى ۋە نىشانى

ئۇيغۇر ئاكادېمىيسى - ئۇيغۇر زىيالىلارنىڭ ئۆز ئارا ھەمكارلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشىغا تۈرتكە بولۇپ، ئۇيغۇر مىللىي روھنى ئويغۇتۇش ۋە مىللىي كىملىكنى قوغداش بىلەن بىرلىكتە، قۇتادغۇ بىلىگ ئېنىستىتوتى قۇرۇش ئۇنى ئۇيغۇرلار تەرىپىدىن قۇرۇلغان بىر ئۇنىۋېرسىتېتقا ئايلاندۇرۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي مەۋجۇتلۇقنى قوغداش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن ھەر ساھەدە مىللەتكە يارامليق ياشلارنى يېتىشتۈرۈش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان بىر ئىلمىي ئورگاندۇر.

ئۇيغۇر ئاكادېمىيسى

- ئاكادېمىيە ھەققىدە
- ئاكادېمىيە ئەزالىقى
- تور كۇتۇپخانىسى
- تەۋپىق ئوقۇش مۇكاپاتى
- ئىئانە
- ئالاقە

© ئاكادېمىيە ئورگان توری